

Schmidt Mária: A diktatúrák természetér?l

2014 augusztus 20. Flag

Szöveg méret

90
Mentés

- 0

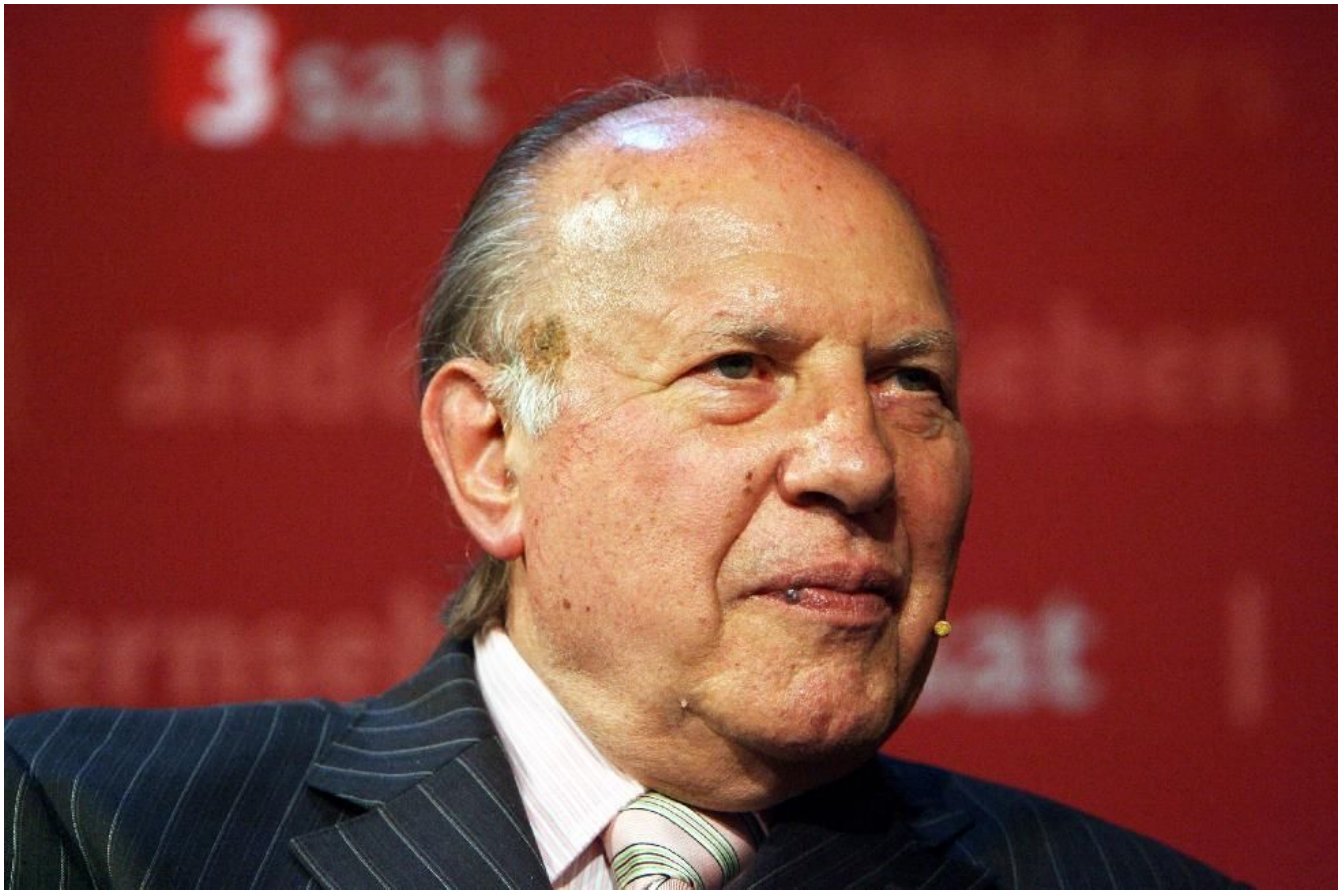
Értékelés kiválasztása Még nincs értékelve

Mérték

Egyetlen Nobel-díjas írónk közelmúltunkkal kapcsolatos gondolatai, t?pontossággal megfogalmazott elemzései és a bel?lük levont következtetései alig-alig érik el a közbeszéd, a nyilvános viták szintjét.

„Az a civilizáció, amely nem mondja ki világosan az értékeit, vagy amely e kinyilvánított értékeket cserbenhagyja, az a pusztulás, a végelgyengülés útjára lép.”
Kertész Imre

A Sorsok Háza kiállításának munkálatai közben, a diktatúrák természetér?l gondolkodva Kertész Imre két kötetét olvasgatom újra és újra. Az Európa nyomasztó öröksége 2008-ban jelent meg el?ször, a Mentés másként. Feljegyzések 2001-2003 pedig 2011-ben, mindkett? a Magvet?nél. Kertész ezen írásaiban s?rítve jelenik meg a náci és kommunista totalitárius diktatúrák közös tapasztalata, mindaz, amit megélve és bel?le tanulva gazdagabbá és érzékenyebbé tehet mindannyiunkat. Különös és alig megmagyarázható ugyanakkor, hogy egyetlen Nobel-díjas írónk közelmúltunkkal kapcsolatos gondolatai, t?pontossággal megfogalmazott elemzései és a bel?lük levont következtetései alig-alig érik el a közbeszéd, a nyilvános viták szintjét. Talán mert akik olvassák és értik, azok számára érvei és magyarázatai olyan meggy?z? er?vel értelmezik azt a közös történelmi tapasztalatot, amit együtt szenvedtünk meg, hogy nem tartják szükségesnek a felszínt kapargató közéleti diskurzusokba való bekapcsolódást, akik pedig megteszik, azok nem olvassák Kertészt, nem ismerik érveit, nincs is idejük, hogy vele együtt, ?t olvasva gondolkodjanak.

A kommunizmus természete

Kertész egyik kedvenc írója, példaképe, az 1960-ban autóbalesetben elhunyt Albert Camus kéziratban hátrahagyott önéletrajzi ihletés? regényét, Az els? embert csak 1994-ben, 34 évvel kés?bb jelentették meg, arra hivatkozva, hogy félbemaradt m?vét ellenségei újabb támadási felületnek használhatnák ellene. Camus ugyanis halála el?tt már jó ideje szinte teljesen elszigetel?dött hazájában, amiért szembefordult a szocializmushív?, kommunizmust támogató francia baloldallal. Ezen az önként vállalt, de ett?l semmivel sem kevésbé keserves kitaszítottságon nemhogy nem enyhített, inkább csak súlyosbított Nobel-díja, amelyet három évvel halála el?tt nyert el. A díj ellenfeleinek és támadóinak sorát most már irigyeivel is megsokszorozta. Nem számított bocsánatos b?nnek, hogy Camus világosan felismerte és leleplezte a kommunista diktatúra valódi természetét. Mint ahogy az sem, hogy kiállt az 1956-os magyar szabadságharc mellett.

Nem véletlen tehát az az írói és gondolkodói rokonság, ami Kertészt Camus-höz f?zi. Kertész 2002-ben kapott Nobel-díjat, ami az ? irigyei számát is megsokszorozta. „Soha életemben nem tapasztaltam még annyi aljasságot, mint amióta kihirdették a Nobel-díjamat”- írja.(1) Ugyanakkor a két diktatúráról vallott nézetei miatt esélye sem

lehetett arra, hogy a ballibek által uralt kánonba, a sztárolt írók, értelmiségiek körébe felvételt nyerhessen. „A magyar nácik - akik közt számos zsidó akad - gyaláznak. Két hivatalos zsidó, egy Reich-Ranicki nev? lengyel-német, meg az Ausztriában lebzsel? volt sztálinista Lendvai Pál kijelentette, hogy a Nobel-díjat nem nekem kellett volna megkapnom.”(2)

Kertész a kommunista diktatúra id?szakában mindvégig kívülálló maradt, és így a rendszert alulról és kívülr?l vizsgálta, ugyanúgy, ahogy alulról és kívülr?l, és egyben üldözöttként élte meg a náci diktatúrát, mely sárga csillaggal jelölte meg, kiközösítette, Auschwitzba, majd Buchenwaldba deportálta. Írói életm?vét arra tette fel, hogy megértse és megértesse a két emberellenes diktatúra tapasztalataiból levonható tanulságokat. Ez szembement a „politikailag korrekteknek” a diktatúrák összehasonlíthatóságára vonatkozó tilalmával, és igencsak kényelmetlenné vált azon neofiták számára, akik a létez? szocializmus összeomlását követ?en fedezték fel magukban a demokrácia iránti mély elkötelezettségüket. Az is szembefordította a fenti, magát meghatározónak tartó értelmiségi körökkel, hogy a diktatúra fenntartásában, igazolásában és m?ködtetésében játszott kitüntetett szerepüket pontosan látta, és nem volt hajlandó szó nélkül elsiklani felette. T?le azok a diktatúrákat kiszolgáló „teoretikus értelmiségiek”, akik vakok maradtak a valósággal, illetve a tapasztalattal szemben, mert annyira foglyul ejtette ?ket az ideológiák világa, nem kaphattak felmentést. Kertész jól látja, hogy ezek az értelmiségiek kizárólag az ideológiáktól vezérelt, zárt társadalmakban érezték otthon magukat, ahol alkuk és kompromisszumok árán biztosíthatták el?menetelüket, kiváltságaikat.

Kertész tehát nem állt be a diktatúrákat kiszolgálók és igazolók kórusába, Camus-höz hasonlóan ? is az önkéntes, de igencsak megszenvedett szellemi szám?zetést választotta, aminek következtében elszigeteltségben élte le élete nagy részét. Különösen fájdalmassá vált ez számára a kommunizmus összeomlása után, hiszen továbbra is azok az értelmiségiek uralták a közbeszédet, akik vele ellentétben a diktatúra zárt világának megsz?ntét összeomlásként élték meg, míg ? igazi felszabadulásként. Tudásuk, amellyel a zárt társadalomban eligazodtak, túléltek, karriert csináltak, a szabad világban semmit sem ért többé. Fölöslegessé váltak, elbizonytalanodtak, ezért agresszívvé és gy?lölköd?vé váltak. „Idegenné egy mer?ben új helyzetben, mely csupa racionális válaszokat és tetteket igényl? kihívásokat intézett hozzájuk.”(3)

Értelmiségi társutasok

Érthet?, hogy a pártállam értelmiségi kiszolgálói közül azok, akik az ügynöki szerept?l sem riadtak vissza, arra tettek kísérletet, hogy elmaszatolják a határt a diktatúra kiszolgálói és ellenfelei között, és diszkreditálják azokat, akik meg?rizték tisztességüket. „A titkosrend?rségi zsidó mindig haragszik rám, mert azt hiszi, hogy ? megfizette a túlélés árát - titkosrend?r lett -, a sorstársai üldöz?je -, miközben létezett egy más módja is a túlélésnek, a tisztaság, s a tisztáknak ezért sohasem bocsát meg.”(4) Ett?l az értelmiségi elitt?l tehát Kertész a szabaddá vált országban sem számíthatott elismertségre, megbecsülésre, ezért megpróbálkozott azzal, hogy külföldre menjen, ahol „szeretik”. Közben persze pontosan tudta, hogy vendéglátói érdekl?dése és „szeretete” a vendégnek szól, és csak addig tart, amíg a befogadó ország belügyeit?l tisztes távolságot tart. Miért is ne tette volna? Hiszen minél nagyobbá vált az otthon szeretetlensége miatti megbántottsága és sértettsége, mell?zöttségének és meg nem értettségének elviselhetetlensége, annál fontosabbá vált a külvilág megtisztel? figyelme. Mígnem Kertészben, aki mindig kínosan ügyelt arra, hogy helyzetét és szerepét tisztán lássa, egy ponton felmerült a kérdés: vajon a sok elismerés és gesztus kizárólag neki, az írónak szól, vagy esetleg hátsó, politikai megfontolások is szerepet játszanak benne? És bármennyire is minden alapot nélkülöz? és indokolatlan volt ez a kétely, döntése már a kérdésfelvetése pillanatában megszületett. Haza kellett jönnie. S?t, ki kellett mondania azt is, hogy nem hajlandó „holokausztbohóccá” válni:

„Zeit: Az utóbbi két évtizedben úgy t?nt fel, mint a német emlékezéskultúra h?se, ünnepségek népszer? szónoka, ünnepelt Auschwitz-túlél?. Most pedig azt tudja meg a világ a naplójából: egész id? alatt „holokausztbohócnak” érezte magát.

Kertész: Errefelé tartunk.

Zeit: Úgy érzi, hogy az emlékezés Németországban valamiféle holokausztbiznisz irányába ment el egy kicsit?

Kertész: Nem kicsit, teljesen.”(5)

A holokausztról

Kertésznek igaza van abban, hogy a magyar közéletet évek óta tematizáló holokauszttal kapcsolatos

közbeszédben „soha semmilyen kontextusban nem említenek, nem hivatkoznak mondataimra, mintha sohasem írtam volna a tárgyról, mintha nem is léteznék. Nemlétezésre ítélnek, s itt els?sorban zsidó és liberális szerz?kr?l van szó.”(6) „Magyarországon lehetséges a Holokausztról beszélni, s?t a Holokauszt m?vészetér?l is, anélkül, hogy közben megemlítenék a nevemet. Mintha soha semmit nem végeztem volna e tárgyban. Mi a bajuk velem? Egy: a személyes gy?lölet meg az irigység. Kett?: radikális gondolkodásmódom. Három: hogy tapasztalatokkal rendelkezem, nekem nem lehet hazudni: ott voltam, s üzletileg ezt szerfelett károsnak vélheti a Holokauszt-hazudozók ifjabb, szerfölött tehetségtelen, ám annál becsvágyóbb generációja, amely a szentimentalizmusból, az asszimilációs diktatúrából meg az üzleti haszonszerzésb?l indul ki.”(7)

Kertész mell?zése a holokausztról való közbeszédb?l arra vezethet? vissza, hogy az író a holokauszt megtapasztalásából az egyetemest keresi, a közbeszédet uraló „megmondóemberek” azonban a partikulárishoz ragaszkodnak. „A Holocaustnak elnevezett kérdéskört én sohasem próbáltam holmi németek és zsidók közti feloldhatatlan konfliktusnak tekinteni; sohasem hittem, hogy a zsidó szenvedéstörténet legújabb fejezete, amely logikusan követi a korábbi próbatételeket; sohasem láttam az úgynevezett történelem egyszeri kisiklásának, a korábbiaknál nagyobb szabású pogromnak, a zsidó állam létrejötte el?feltételének. A Holocaustban én az emberi állapotot ismertem fel, a nagy kaland végállomását, ahová kétezer éves etikai és morális kultúrája után az európai ember eljutott.”(8)

„Nem az a lényeg, ami a zsidókkal esett meg, az a lényeg, ami az európai értékekkel történt” - vallja.(9) Abban is más utat jár, hogy szerinte „a holokauszt nem szétválaszt, hanem egyesít, mert mindinkább kiviláglik az élmény egyetemessége”.(10) A holokausztról harsogók ugyanakkor hetven év távlatából is arra fókuszálnak, ami elválaszt, ami szembeállít. Elvitatják az unokák, dédunokák jogát arra, hogy ne tettesek és áldozatok leszármazottait lássák egymásban, hanem honfitársakat, testvéreket. Kertész a holokauszt értékteremt? képességér?l beszél, ?k a közös gyász lehetetlenségér?l. „Érték a holokauszt, mert felmérhetetlen szenvedések révén felmérhetetlen tudáshoz vezetett; és ezáltal felmérhetetlen erkölcsi tartalék rejlik benne” - írja.(11) Miután mára a „zsidókérdés Európa lelkiismereti kérdése lett, Európa és a holokauszt, a holokauszt és az európai tudat valahogy összefügg”.(12) Ebben az európai tudatban Auschwitz egyetemes példázattá vált, „rátétetett a maradandóság pecsétje; amely puszta nevébe foglalta a náci koncentrációs táborok teljes világát, az egyetemes szellem efölötti megrendülését, és amelynek mitikussá emelt színterét fenn kell tartani, hogy a zarándokok meglátogathassák”.(13) Majd arra a következtetésre jut, hogy „Auschwitz és ami hozzá tartozik (de most már mi nem tartozik hozzá?) az európai ember legnagyobb traumája a kereszt óta, bár talán évtizedek vagy századok kellenek, amíg majd ráeszmélnek.”(14)

A Gulagról

„A nácikat túl kellett élni. A bolsevizmus idején semmi remény nem mutatkozott a túlélésre; a rendszer nem úgy nézett ki, mint amely véget ér. De létezését sosem fogadtam el. Nem illeszkedtem be gondolatvilágába, nem beszéltem a nyelvét, nem rendezkedtem be arra, amit normális életnek neveznek.”(15) Kertész erkölcsi megfontolásból nem paktált le a kommunista rendszerrel, mely tagadta az erkölcsöt. Kívülállása ezúttal saját döntése volt, nem üldöz?i kényszerítették bele, születése okán. Gyermek sem volt már, mint amikor kiközösítették és deportálták. Döntését feln?tt fejjel, következményeit vállalva hozta meg. „Ezúttal tehát nem gyerekként, hanem feln?tt fejjel figyelhettem meg, hogyan m?ködik egy diktatúra. Láttam, hogyan tagadtatják meg egy néppel az eszményeit, láttam az alkalmazkodás kezdeti, óvatos taglejtéseit, megértettem, hogy a remény a gonosz instrumentuma, s hogy a kanti kategorikus imperatívusz, az etikum az önfenntartás hajlékony szolgálóleánya csupán.”(16)

A két diktatúra számára ugyanannak az emberellenes, elfogadhatatlan elnyomásnak a megnyilvánulásává vált. Ebb?l csak 1956 élménye, a szabadság melletti önfeledt, nemzetegyesít? kiállás pillanata emelkedett ki. Az azt megel?z? és követ? évtizedek szabadsághiányos világa választás elé állította ?t is, ahogy mindenki mást. „Rabok legyünk vagy szabadok? Ez a kérdés, válasszatok!” Nem választhatott másként. Auschwitz és Buchenwald egykori lágerlakójaként nem válhatott újra, méghozzá önként rabbá. Meg kellett és meg is ?rizte a szabadságát. Az egyetlen bejárható utat választotta tehát: a bels? emigrációt. „Az undor, a depresszió, amire reggelente felébredtem, rögtön bevezetett a világba, amelyet ábrázolni kívántam. Fel kellett ismernem, hogy a totalitarizmus logikáját nyög? embert egy másik totalitarizmusban ábrázolom, s ez kétségkívül szuggesztív médiává tette a nyelvet, amelyen a regényemet írtam. Teljes ?szinteséggel felmérve akkori helyzetemet, nem tudom, hogy Nyugaton, egy szabad társadalomban, képes lettem volna-e megírni ugyanazt a regényt, amelyet ma a Sorstalanság címen ismer a világ, és a Svéd Akadémia legmagasabb elismerésében részesül... Külön öröm számomra, hogy ezeket a gondolatokat az anyanyelvemen, magyarul mondhatom el. Budapesten születtem, egy zsidó családban, amelynek anyai ága az erdélyi Kolozsvárról, az apai pedig a Balaton-vidék délnyugati sarkából

származik. Nagyszüleim még gyertyát gyújtottak a Sabbat beálltakor, péntek este, de nevüket már magyarosították, és természetes volt számukra, hogy a zsidóságot a vallásuknak, a hazájuknak pedig Magyarországot tekintsék. Anyai nagyszüleim a Holocaustban lelték halálukat, apai nagyszüleimet a Rákosi-féle kommunista hatalom pusztította el, amikor a zsidó aggok házát Budapestr?l az ország északi határvidékére kitelepítették. Úgy érzem, hogy e rövid családtörténet mintegy magában foglalja és szimbolizálja az ország legújabb kori szenvedéstörténetét. Engem mindez arra tanít, hogy a gyászban nemcsak keser?ség, de rendkívüli erkölcsi tartalék is rejlik. Zsidónak lenni: szerintem ez ma újra els?sorban erkölcsi feladat. Ha a Holocaust mára kultúrát teremtett - mint ahogy ez tagadhatatlanul megtörtént -, célja csakis az lehet, hogy a jóvátehetetlen realitás a szellem útján megszülje a jóvátételt: a katarzist. Ez a vágyam inspirált mindent, amit valaha is létrehoztam."(17)

A két, egymással hol szövetségben, hol ellenségként a XX. századot megtipró totális diktatúra Kertész számára azonos tapasztalatokat nyújtott. „Az egyik megváltóként jelenik meg, és köntöse alatt az ördög lapul; a másik sátánnak öltözik, és az is" - szögezte le.(18) Ehhez a tapasztalathoz hozzátartozott az is, ahogy a kommunista diktatúra a holokauszt emlékezetével bánt. Hiszen nem t?rte, hogy beszélni lehessen róla, ahogy a zsidóságnak a nácik alatti üldöztetésér?l és szenvedésér?l sem. „Én soha nem hallottam még elfogadható magyarázatot arra, hogy a szovjet rendszer és társult diktatúrái miért nem t?rték el a Holokausztnak úgyszólván még a puszta tudatát sem. Hogy a sztálini diktatúra miért azonosította magát ebben a kérdésben - is - a náci totalitarizmussal, az túl nyilvánvalónak látszik ahhoz, hogy magyarázatot keressenek rá. Sztálin ezzel mintegy fenntartotta a maga számára a népirtás jogát: nem akarhatta, hogy birodalmában még netán rokonszenv ébredjen a kés?bbi esetleges áldozatok iránt."(19)

A két totális diktatúra összehasonlítása az alapvet?en közös vonások felismerésére juttatja el Kertészt, még ha természetesen nem hagyja is figyelmen kívül azt a „differentia specifica"-t, amit a náci holokauszt „kultúrateremt?" ereje jelent. A kérdés nyitott, hogy képesek vagyunk-e, leszünk-e a Gulagot is ugyanígy beépíteni az életünkr?l, az emberi létezésr?l szóló „elbeszélés" szellemébe. Mindent összegezve mégsem juthat más következtetésre, mint arra, hogy „az emberi létb?l való szám?zetés, a gyötrelem, az éhezés, a rabmunka, a kínhalál Recsken is ugyanolyan, mint Dachauban, és Kolima sem különbözik e tekintetben Mauthausent?l... A szenvedésre nincsen mérce, az igazságtalanságnak nincsen fokmér?je. A Gulagot is, a náci táborhálózatot is egyazon célra hozták létre, és hogy céljukat betöltötték, arról az áldozatok milliói tanúskodnak" - érvel.(20)

A 85 éves Kertész Imre szabad ember. Az maradt mindkét emberellenes totális diktatúra alatt, mindkett? ellenére, ellenében. És az ma is.

Az Isten áldja meg.

Az írás a Heti Válasz augusztus 14-i lapszámában is megjelent.

Lábjegyzetek:

(1) Mentés, 184. o.
(2) Mentés, 182. o.
(3) Európa, 126-127. o.
(4) Mentés, 179. o.
(5) http://nol.hu/kultura/a_teljes_kertesz-interju___holokauszt-bohoc_voltam_-1412999
(6) Mentés, 45. o.
(7) Mentés, 61. o.
(8) Beszéd Stockholmban a Nobel-díj átvételekor, http://www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/kertesz.htm
(9) Mentés, 64. o.
(10) Európa, 59. o.
(11) Európa, 84. o.
(12) Európa, 49. és 59. o.
(13) Európa, 43. o.
(14) Európa, 91. o.
(15) Mentés, 85. o.
(16) Beszéd Stockholmban, http://www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/kertesz.htm
(17) Beszéd Stockholmban http://www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/kertesz.htm
(18) Európa, 46. o.
(19) Európa, 39., 57. o.
(20) Európa, 52. o.

www.valasz.hu - Schmidt Mária

Kapcsolódó írás:

Schmidt Mária: A múlt fogságában

Tisztelt olvasók! Legyenek olyan kedvesek és támogassák "lájkukkal" a **Flag Polgári Magazin** facebook oldalát, a következ? címen: https://www.facebook.com/flagmagazin
- Minden "lájk számít, segíti a magazin m?ködését!

Köszönettel és barátsággal!

www.flagmagazin.hu

Ajánló